

מלאכת מלבן

כיבס ביין לבושו

הרב יואל מנוביץ'

ראש הישיבה

ראשי פרקים:

א. הקדמה

ב. הגדרת אב המלאכה

ג. כיבוס בגד נקי

ד. כיבוס בשאר משקים

ה. "כיבס ביין לבושו"

א. הקדמה

במהלך החורף עסקנו עם חבורת שיעור א' בלימוד מלאכות שבת. זימנה לנו ההשגחה שבט"ו בשבט, ראש השנה לאילנות התחלנו בלימוד מלאכת מלבן. תוך כדי עיון ביסודות המלאכה, ליבנו גם את נושא שבחה של ארץ ישראל. יזכנו הקב"ה במהרה לחזות בשני המלובן משעיר הקרבן, יחד עם קהל קדושים רוגשים בבית קודש הקודשים.

ב. הגדרת אב המלאכה

ל"ט המלאכות שמנתה המשנה בדף עג, א מחולקות לארבע קבוצות, ולכל קבוצה מכנה משותף. הקבוצה הראשונה היא של מלאכות סידורא דפת, סדר הכנת הפת. הקבוצה השנייה היא של מלאכות המרכיבות את תהליך ייצור הבגדים, החל בצמר המחובר לכבשים ועד להפיכתו לבגד או לאריג מושלם. קבוצה זו מתחילה ב"הגוזז את הצמר והמלבנו". הרמב"ם הבין שיש קשר בין שתי המלאכות, ולכן הגדיר את אב המלאכה של "ליבון" כפעולה הממשיכה את מלאכת הגזיזה (הל' שבת ט, י-יא):

המלבן את הצמר או את הפשתן או את השני, וכן כל כיוצא בהן ממה שדרכו להתלבן - חייב. וכמה שיעורו? כדי לטוות ממנו חוט אחד, אורכו כמלוא רוחב הסיט כפול שהוא אורך ארבעה טפחים.

המכבס בגדים הרי הוא תולדת מלבן וחייב, והסוחט את הבגד עד שיוציא המים שבו הרי זהו מכבס וחייב, שהסחיטה מצרכי כיבוס היא...

מבואר ברמב"ם שכיבוס בגד שלא כחלק מתהליך ייצורו מוגדר כתולדת מלבן, ואילו האב הוא פעולת הליבון הראשונית. פעולה זו נצרכת, כיוון שהצמר לאחר גזיזתו מטונף מגורמים רבים, חלקם מהפרשות של הכבשים עצמן וחלקם מגורמים חיצוניים. הליבון הראשוני הוא חלק מתהליך חד פעמי של שינוי צורת הצמר, מה שאין כן בבגד שכבר לובן בעברו והתלכלך, שמלאכת הסרת הלכלוך ממנו אינה יצירת פנים חדשות אלא החזרה למצב קודם, ועל כן כיבוס שני מוגדר רק כתולדה.

רש"י על משנה (שם) כתב: "המלבנו - מכבסו בנהר". עולה מדבריו שסתם כיבוס בגד בנהר הוא עצמו אב. ודבריו מבוארים יותר במסכת זבחים (צד, א) בד"ה "היתה עליו לשלשת": "וכיבוס אב מלאכה הוא, היינו מלבן". ברור אם כן שלרש"י יש הבנה שונה בהגדרת אב מלאכת מלבן מהבנת הרמב"ם, לשיטתו אין הבדל בין כיבוס ראשון לשאר כיבוסים.

נראה שסברת רש"י היא שכל הסרת לכלוך והשבת הבגד לצורתו הקודמת נכללות בהגדרת אב של מלאכת מלבן.

ג. כיבוס בגד נקי

תהליך הכיבוס מורכב מחלקים שונים: שרייה, שפשוף, סחיטה, ובתנאים מסוימים גם ניעור. כל אחת מפעולות אלו נחשבת לכיבוס בפני עצמה. נראה שלמרות שנחלקו רש"י והרמב"ם בהגדרת האב, ברור ששניהם יסכימו שהתנאי המינימאלי לחיוב משום כיבוס הוא שלפחות נעשה שינוי משמעותי כלשהו בבגד. אמנם, בבגד שהיה נקי ועל כן כיבוסו לא פעל בו מאומה ולא תרם לו דבר, אין שם מלאכת מלבן עליו, אף לשיטת רש"י.

ואכן כך כתב הרא"ש במסכת יומא (ח, סי' ד):

ויש לומר דדווקא כי התם שיש עליו דם או דבר מלוכלך אמרינן שרייתו זו היא כבוסו. אבל אם הבגד הושחר מחמת לבישה או תשמיש, וכל שכן לבן לגמרי ואין עליו טינוף אלא שרוצה ללבנו יותר, לא אמרי' שרייתו זו היא כיבוסו.

תוס' בשבת (קיא, א ד"ה "לא") מביא שני מקרים בהם התירו להשרות בגד בשבת: את הגמרא ביומא (עז, ב) שאומרת: "ההולך להקביל פני אביו או פני רבו או פני מי שגדול ממנו, עובר עד צוארו במים ואינו חושש", וכן את ההיתר לנדה לטבול

בבגדיה המבואר במסכת ביצה (יח, א). שואל תוס', אפילו אם נאמר שהמקרים הנ"ל הם צורך מצווה, סוף סוף "שרייתו זהו כיבוסו"? על כורחנו אומר תוס' שמדובר בבגד שאין עליו טינוף מסוים וידוע, ובכהאי גוונא אין איסור כיבוס. אמנם, ר"ת ביאר שההיתרים הללו הם משום שאין במקרים המתוארים דרך כיבוס, אלא דרך לכלוך, ומשמע מדבריו שסובר שיש כיבוס גם בבגד נקי אם שורה את הבגד בדרך ניקוי. וכך הבין ה"משנה ברורה" בסימן שב, סקמ"ח את שיטת ר"ת. למעשה נחלקו בשאלה זו גם שאר הראשונים, יש שצידדו בדרכו של ר"ת המחמיר, ומאידך סמ"ג והסמ"ק ועוד הקלו כשיטה הראשונה בתוס' שבבגד נקי אין שם כיבוס.¹

סברת ר"ת וסיעתו לכאורה קשה, למה יהיה אסור לכבס בגד נקי שאין משמעות לכיבוסו? הדבר יובן רק אם נאמר שכל כיבוס אכן פועל תוספת ניקיון בבגד אף על פי שאינה נראית לעין, מעין חיטוי הבגד ושיפורו, או שנאלץ לחדש שעצם פעולת הכיבוס אסורה גם אם אין תוצאה מעשית לפעולה.²

ד. כיבוס בשאר משקים

אגב דיון בשיטת רבי שמעון בדבר שאין מתכוון הביאה הגמרא בדף קיא, א את דין "האי מסוכרייא דנוייתא אסור להדוקיה ביומא טבא", וביאר שם רש"י (ד"ה "האי מסוכרייא") שהיו כורכים בגד סביב ברוז חבית היין על מנת ליצור איטום, וכיוון שהבגד ספוג במשקה אסור להדקו משום סחיטה, אף על גב שלא מתכוון לסחוט.

הראשונים, ובראשם התוס' במקום (ד"ה "האי מסוכרייא") ובכתובות דף ו, א (ד"ה "האי מסוכרייא"), התחבטו בשאלה איזה איסור יש בסחיטת יין הספוג בבגד?

"הערוך" (ערך "סבר") נדחק והסביר את הגמרא משום איסור בונה, שאם יבטל את הבגד בפני החבית, הרי הוא בונה בכך את דופן החבית. הר"י בתוס' שם הקשה עליו ודחה אותו. הר"ן אומר שאין בזה לא איסור של מלבן ולא איסור של דש, וצריך לומר שזהו איסור סוחט מדרבנן.

1 נפ"ק מעשית ואקטואלית בין שני תירוצי התוס' היא בשאלה האם אדם הנכנס לברכה לבוש בבגד ים, עובר על איסור "שרייתו זהו כיבוסו".

2 למעשה השו"ע לא הכריע הכרעה ברורה בשאלה זו, הרמ"א בסימן שב, ט הביא את שתי השיטות, והביה"ל בד"ה "שיש עליו" הכריע: "בודאי יש לחוש ולהחמיר באיסור תורה".

ר"ת בתוס' בכתובות מאריך להקשות שלא ייתכן לחייב משום מלבן, מפני שמלבן שייך רק במים, ומאידך גיסא אי אפשר לאסור משום דש מפני שבמסוכרייא אין לו צורך במשקים, ופסיק רישא דלא נחא ליה מותר, לפי שיטת ה"ערוך" (שם). למעשה ר"ת נשאר בתמיהתו ולא מתרץ את קושיותיו.

לעומת זאת ר"י סובר שיש כיבוס מסוים גם ביין, ובכל זאת לא גזרו ביין שמא יסחוט - "דעל ידי סחיטה אינו יכול לנקותו מריחו וחזותו", מה שאין כן במסוכרייא, שם וודאי יסחט כשיהדק את הבגד לפי החבית ולכן אסרו על כך.

לכאורה סברות ר"ת ור"י הפוכות בכל אחת מהמחלוקות. מחד גיסא, ר"י סובר שמלאכת הכיבוס צריכה להיות ברורה וניכרת ולכן בבגד נקי אין כיבוס, ומאידך גיסא דווקא הוא סובר שביין יש כיבוס; ור"ת, באופן הפוך, סובר שהמכבס ביין לא מועיל כלום לכיבוס, ואילו כיבוס בגד נקי שלא פועל בו מאומה, כן נחשב לכיבוס. והדברים הללו דורשים ביאור.

נראה לומר שר"י מבין שגם כיבוס חלקי נחשב כיבוס, ולכן המכבס ביין עובר על איסור מלבן אף על פי שאין זה כיבוס מושלם וחזותו וריחו נשארו, כיוון שסוף סוף כיבוס כלשהוא גם הוא כיבוס. לעומת זאת, סובר ר"י שבגד נקי אפילו אם שורה אותו במים, לא פעל בו כלל, ולכן אין בכך כיבוס.

מאידך, כפי שבארנו לעיל, ר"ת מתמקד בפעולת הכיבוס, ופעולת כיבוס להבנתו היא רק במים, וכך גם הייתה במשכן בליבון הצמר. יחד עם זאת, אומר ר"ת שגם בבגד נקי זו פעולת כיבוס, או שנעשית לבגד תועלת מסוימת, מעין חיטוי, ובתנאי שעושה זאת בצורת המלאכה - דהיינו, על ידי מים.

הר"ן והרמב"ן צידדו גם כן בשיטת ר"י, והסכימו שיש כיבוס גם במשקים שאינם מים, והוכיחו דבריהם מהגמרא בסוכה מ, א שאמרה על יין של שביעית "לאכלה ולא לכבסה", וממנה משמע שיש אפשרות לכבס ביין.³

ועדיין יש מקום לשאול על שיטה זו - כיצד מכבסים ביין אפילו כיבוס כלשהו, הרי היין מאדים, מלכלך ומותיר ריח חזק! אכן הט"ז בסימן שכ, סק"ב כתב שייך

3 ה"כסף משנה" (הל' שבת ט, יא) טוען ששיטתו של הרמב"ם היא שגם בשאר משקים יש כיבוס, למרות שמפשט דברי הרמב"ם משמע היפך זה, שכן כתב "הסוחט את הבגד עד שיוציא המים שבו".

אדום באמת מאדים ומלכלך, ומה שמצינו כיבוס ביין, הכוונה היא ליינ לבן בלבד.⁴

ה. "כיבס ביין לבוש"

אגב מחלוקת הראשונים ושיטת ר"י שסובר שגם המכבס ביין חייב משום מלבן נתתי דעתי לחידוש מקורי ומעניין של הגאון הרב ראובן מרגליות בספרו "המקרא והמסורה" (פרק יח). הרב מרגליות מוכיח שם שמשמעות הביטוי "אַרְץ זְבַת חֶלֶב וְדִבְשׁ" המופיע חמש עשרה פעמים בתורה, היא ארץ המבורכת במתיקות התאנים - דבש, ובחלב, דהיינו - יין משובח בצבע חלב - יין לבן.

ההבנה המקובלת היא, שהחלב והדבש המוזכרים בפסוק הם חלב בהמות ודבש תמרים. אומר הרב מרגליות: תמוה מה שהתורה משבחת את ארץ ישראל בדבש תמרים, שגידולם בארץ ישראל היה תמיד נדיר, ומצויים היו רק באזורים מסוימים וחמים. מאידך, מתעלמת התורה מהגידול החשוב, הקובע ברכה לעצמו, והכל כך מצוי במרחבי ארצנו - הגפן. לעומת התמר, התאנה הייתה מאד מצויה בארץ ישראל, ובלשון התורה כל מתיקות פרי קרויה דבש, ואם כן ייתכן שהדבש המוזכר בפסוק הוא דבש תאנים. ואם כן, נשאל, מי הוא בן הזוג הקבוע של התאנה? הרב מרגליות מוכיח ששני הפירות שבדרך כלל מופיעים ביחד בתנ"ך אלו התאנה והגפן. לדוגמא: "אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ" (מיכה ד, ד); "הַתְּאֲנָה חֲנֻטָּה פְּגִיָּה וְהַגִּפְנִים סְמֹדֵר נְתָנוּ רִיחַ" (שה"ש ב, יג), וכן מביא שם עוד פסוקים רבים בהם מופיעים השניים הללו, גפן ותאנה, כצמד.

ההסבר המקורי הזה מקבל חיזוק ממקומנו כאן בגולן, שכן על חבל ארץ זה נאמר בתורה: "אַרְץ מְקַנָּה" (במדבר לב, ד), ועל כן חמדו אותה בעלי המקנה, שבט ראובן ושבט גד. אמנם, אמר רבי יוסי הגלילי שאין מביאים ביכורים מעבר הירדן שאינה זבת חלב ודבש (ירושלמי בכורות א, י), ואם היא אכן ארץ מקנה איך ייתכן שאינה מרובה בחלב? אלא וודאי שחלב של מקנה יש בה, אבל יינות לבנים אין בה, וזוהי כוונת דבריו שאמר שאינה ארץ זבת חלב ודבש.

בדורנו זכינו לשוב ולגאול את אדמת הגולן, לחונן את אבניה ואת עפרה, והארץ שנצרה פירותיה משך אלפי שנים מסבירה פנים לבניה. קללתה הולכת ומתמעטת,

4 עיין בספר המצוין "נועם השבת" (ב, ב) של רעי משכבר הימים, שדן בכל זה והביא הערת הרב נבנצאל שליט"א (הערה כא) מספר דניאל (ז, ט) שסתם לבוש הוא לבן, ועל כך אמר יעקב אבינו בברכתו "כִּבְסֵי בֵינָם לְבָשׁוּ", שהכוונה לבגד לבן שמתכבס ביין לבן.

והיא מוציאה פירותיה בעין יפה. הגולן, שעליו נאמר שאינו זב חלב ודבש מתברך גם במטעי גפנים מרובים וביינות איכותיים, אדומים ולבנים, המבוקשים בכל העולם.

על פי זה מבאר הרב מרגליות את הפסוק בבראשית (מט, יא): "כִּבְס פִּינִין לְבָשׁוּ", היין הלבן העז מכבס את הבגד בחריפותו, "וּבְדָם עֲנָבִים סוּתוּ" - היין האדום שבו מכבס את הבגד הצבעוני. ואם כן, המשך המקבילה שבפסוק היא "חִקְלִילֵי עֵינַיִם מֵיַיִן" - המשקה שקרוי יין הוא היין האדום, שגורם רק לבישום ולברק בעיניים, ואילו "וּלְבָן שְׁנַיִם מִחֶלֶב" זהו היין הלבן העז, והוא הקרוי בתורה חלב, מפני שבשתייתו הוא גורם לחשוף שיניים, מתוך צחוק.